

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ד

תשע"ב חתמה 393

בירור אם ייעודנו המלחמתי נכון. מכאן, השח בין התפילין לא יכול להשתתף במלחמה.

אחת מדרישות התורה ליצירת מחנה קדוש היא הדרישה הבאה: "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך" (דברים כג, יג-יד).

דרישה זו לכאורה תמוהה, שהרי איזו חשיבות יש בהקפדה זו, ועוד בתנאי מלחמה? אלא שגם כאן עיון במצווה זו מגלה את עומק מהות הקדושה בעם ישראל.

פירושו של בעל ה"מנחת אליהו" לברכת "אשר יצר" מגלה עומק זה. ברכת "אשר יצר", הנאמרת על ידינו מספר פעמים ביום מכילה בתוכה ביטוי מיוחד וייחודי לברכה זו. ברכת "אשר יצר" פותחת בשבח הבורא על יצירת האדם בחכמה, וממשיכה: "גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת. ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות".

שואל המנחת אליהו, מדוע נאמר "לפני כסא כבודך" ולא "גלוי לפניך" כפי שמקובל בברכות אחרות. וכך כותב בתשובתו:

מה שמזכירין כאן כסא הכבוד בברכת עשית צרכיו הוא לאפוקי מדעת האומרים שהקב"ה אי אפשר שישגיח על עולם השפל. לכך אנו אומרים שאפילו לפני כסא הכבוד – שאפילו המלאכים הגבוהים עומדים כמה רבי רבבות פרסאות – אפילו משם הוא משגיח על דברים שפלים כאלה".

ניתן לחשוב כי יש חלקים, רגעים ומקומות בחייו של האדם אשר אין בהם השגחה אלוקית, ולא ייתכן שגם הם מחוברים באיזה שהוא קשר אל ממד של קדושה. באה התורה ומחדשת כי גם בתחתית העולם הזה, במקום החומרי ביותר, יש חיבור אל האלוקות. מכאן הדרישה מן האדם להיות בקדושה מתמדת.

הלכה זו מובעת על ידי התורה דווקא בסוגיות היציאה למלחמה כדי לחזור ולהדגיש שהקדושה מופיעה במחנה כאשר ברור מעל לכל ספק שכל רגע בחיים צריך להתעלות אל הקודש.

ברכת "אתה קדוש" איננה רק תיאור שבח לד' על קדושתו, אלא הכוונה ודרישה מאתנו להידבק בדרכיו ולשאוף אל הקדושה בכל ממד בחיינו, בכל זמן בחיינו ובכל מקום בחיינו.

הרב אהרון כהן

מרצה ליהדות במכללה

וראש ביהמ"ד להוראה במדרשת שיל"ת

אתה קדוש [...] וקדושים בכל יום יהללוך

ברכת אתה קדוש טומנת בתוכה שני קצוות רוחניים, האחד קדושתו של הבורא והיותו נבדל ומקודש מכל דבר אחר, והשני שאיפת עם ישראל להתקדש ולהלל את ד': אתה קדוש ושמך קדוש – ועל כן קדושים יהללוך. ברכה זו איננה רק ברכת שבח לד', אלא מכילה מגמה וציווי על המתפלל להתקדש ולהתרומם כדי להיכלל בין המהללים את ד'.

חסידים ראשונים אשר היו שוהים שעה קודם תפילתן היו מכוונים ומתעלים למדרגה גבוהה כדי לעמוד לפני מלך המלכים.

דרישת התורה להיות קדוש היא דרישה המלווה את כל חייו. קריאת התורה "קדושים תהיו" היא קריאה המהדהדת בכל רגע ורגע מחיינו ומהווה מגדלור ומצפן מוסרי וערכי במבחן חייו. לכן יש לדרוש כיצד עלינו להתקדש; כיצד ניתן לחבר כל רגע ורגע מחיינו אל ציר הקדושה.

אחד מן הרגעים שבהם חוזרת התורה ומדגישה את חשיבות ממד הקדושה הוא רגע המלחמה. מצווה התורה:

כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע [...] כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך (דברים כג, י-יד).

דרישה זו למחנה קדוש היא חידוש עצום של עם ישראל לעומת שאר העולם. בכל העולם מקובל שהמלחמה היא "היתר" לביטול כללי המוסר. המלחמה מהווה תירוץ לביטול כל עכבה ערכית ומוסרית, כדברי המחזאי היווני מיינאנדרוס: "כשהתותחים רועמים המוזות שותקות".

דרישת התורה ומוסר ישראל מבטאים את ההפך הגמור מכך. "כשהתותחים רועמים" נדרש הצבא הישראלי ליתר קדושה וליתר הקפדה, דבר המבהיר כי קדושה בעם ישראל איננה ניתוק מן החיים, אלא רוממות החיים אל מדרגה גבוהה יותר ואלוקית יותר.

הגמרא בסוטה מד ע"ב מבארת כי אחת מן העבירות אשר הייתה מונעת מחייל להשתתף במלחמה הייתה יצירת הפסק בין תפילין של יד לתפילין של ראש, כדברי הגמרא, "דתניא: שח בין תפילה לתפילה – עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה".

עברה זו איננה במובנה ההלכתי הפשוט, של יצירת הפסק בין ברכה למעשה וגרימה של ברכה לבטלה, שהרי אין עברה זו גדולה כל כך שמצדיקה חזרה מן המלחמה, אלא עברה זו היא במובנה הרוחני.

היוצר נתק בין תפילין של ראש לתפילין של יד יוצר בכך נתק רוחני, שהרי תפילין של ראש הם שעבוד המחשבה, השכל, המגמה הרוחנית, אל האידאה האלוקית של העולם. ואילו תפילין של יד הם שעבוד כוחות הגוף, הלב והזרוע אל אותה מגמה אלוקית. היוצר נתק ביניהם מגלה בעצם שאין חיבור בין חיי הרוח לחיי המעשה.

יצירת קדושה בעולם הזה פירושה גילוי האלוקי הקיים בכול, בין שמים לארץ. היות שאין חיבור בין האידאל האלוקי השמימי דבר ודבר, ואין לנו סולם שמוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, על כן דווקא המלחמה אשר שמה לה מטרה לתקן את העולם היא מבחן של קדושה, נקודת

בין חמץ ומצה

האמתית הוא הענווה. לעשיר המצליח בחיים ולא חסר לו דבר, קשה יותר להיות עניו ומתוך כך קשה לו יותר לראות את יד ה' בעולם ובהצלחתו. העשיר צריך לעבוד קשה יותר על מידת הענווה ועבודת ה' מאשר העני.

עבודת הקרבנות מביאה את האדם לקרבה גדולה לקב"ה. קרבה זו יכולה להתקיים אך ורק אם המקריב מגיע בהתבטלות ובענווה כלפי הקב"ה. הגאווה מרחיקה את האדם מהקב"ה ובעצם עושה את ההפך מעבודת הקרבנות. דווקא בקרבן מנחה, שהוא סוג של דורון שהאדם נותן, נדרשת ענווה. לכן החמץ, המבטא את עושרו ואת הצלחתו החיצונית של האדם, לא יכול להיות חלק מקרבן המנחה. לעומת זאת, כאשר אדם נותן קרבן תודה עבור מקרה טוב או שניצל מסכנה מסוימת והוא רוצה להודות לקב"ה, אין חשש שהוא מגיע ממקום של גאווה. אדרבה, אז הקרבת הקרבן מהווה שעבוד כל יצריו וחומריותו לבורא עולם.

מכאן נבין את היחס בין פסח לשבועות. אחרי שעברנו את פסח, אחרי שהתנתקנו מהחמץ ומהגאווה וקיבלנו עול מלכות שמים, אנו זכאים להגיע למעמד מתן תורה. אך אם חשבנו שבחג מתן תורה עלינו להתנתק מדברים חומריים ולחגוג את החג בצורה שכולו רוחניות – טעות בידינו. דווקא בחג מתן תורה יש ציוויים רבים השייכים לעולם החומר, ודווקא בחג זה אנו מקריבים קרבן שנעשה מחמץ. התורה יורדת מן השמים לעולם המעשה שלנו במטרה לשלב בין העולמות ללא ביטול של אחד מהן.

נראה שכל שהעולם מתפתח ומתקדם, כך המסר של המצה מתחזק. אף על פי שבמידה מסוימת נכון אמנם ש"כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים ח, יז) עלינו לזכור בענווה גדולה את הפסוק "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח, יח).

(הדברים מבוססים על פירושו של הרב קרוב בספרו על פרשת השבוע).

תהלה פולק

סטודנטית בהתמחויות להיסטוריה ולחינוך חברתי קהילתי
ובמכון הגבוה לחינוך ולאמונה

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

נחמה ליבוביץ'

תרס"ה–תשנ"ז (1905–1997)

"הייתה אישה בארץ ישראל, בעיר הקודש ירושלים, ונחמה שמה, אישה תמה וישרה. והייתה נחמה כל חייה הופכת ומהפכת בכתבי הקודש [...] והיא חדרה לראשיהם של אנשים ונשים בכל מקום" (פרופ' שאול ליברמן).

מדברים אלה ומעדות של תלמידים מן הארץ ומן העולם עולה, שהצלחתה של נחמה לסחוף אחריה קהלים מגוונים בחברה הישראלית הייתה תופעה חסרת תקדים. במשך קרוב לחמישה עשורים הטביעה פרופ' נחמה ליבוביץ' את חותמה בארץ ובתפוצות בשיטותיה הפרשניות והדיקטטיות הייחודיות. כעשרים שנה הרצתה בהשתלמויות מורים, בתכנית לתלמידי חו"ל ובאוניברסיטת תל אביב. בעשור האחרון לחייה עלו לביתה בירושלים מורים ושופטים, רבנים וחוקרים, אנשי דת נוצרים ויהודים, חרדים ופרורים, גברים ונשים, ולומדי תורה מרחבי הארץ ומן התפוצות. בחדר קטן עמוס ספרים עתיקים וחדשים הצטופפו עשרות לומדים על ספסלי עץ כדי ללמוד תורה מ"מורת המורים".

לדעתה של ליבוביץ' מטרת הוראת המקרא בבתי הספר היא להרבות אהבת תורה. במסגרת הלימוד על המורה להפגיש את תלמידי עם המפרשים כדי שיראו את האור הגדול המאיר מהפסוקים. מוטב שהמורה ילמד לקט קטן מדברי הפרשנים, אך יראה את חכמתם, את עמקותם ואת דייקנותם בכל פסוק, בכל מילה ובכל תג. יחד עם זה מדגישה ליבוביץ': "במרכז השיעור יעמוד הפרק, הפסוק, הסיפור, החוק, העניין, הרעיון [...] ויזכור המורה תמיד: אין עיקר מטרתנו בבית הספר להרבות מידע, ואין ביכולתנו להוציא מתוכו תלמידי חכמים בקיאים בכל חדרי התורה, אלא מטרתנו להרבות אהבת תורה, שיהיו דברי תורה יקרים וחביבים על הלומד".

נחמה הדגישה את חשיבות גיוון דרכי ההוראה, "תכסיסים ותחבולות" בלשונה, שעל המורה לנקוט בהם כדי להפעיל את תלמידיו, שכן לדעתה "אין הרצאת הדברים לפני התלמידים דרך הוראה אמיתית [...] כבר הורו גדולי מחנכים וחזרו ושינונו לנו, שאין אדם לומד מתוך שמיעה, מתוך מצב של סבילות, מתוך שמושיטים לו דבר בקנה, ואין לימוד ממש אלא מתוך פעילות, מתוך יגיעה, מתוך אימוץ חושים ואימוץ כוחות הרוח והנפש". כך שאפה ליבוביץ' לחנך לומד עצמאי, חושב ומעמיק הלומד מתוך אהבת תורה.

מאז עלייתה לארץ ישראל בשנות השלושים של המאה הקודמת לא עזבה נחמה את הארץ ולא נענתה להזמנות הרבות ללמד בחו"ל. ביום העצמאות השמיני למדינת ישראל הוענק לה "פרס ישראל".

נחמה ליבוביץ' נפטרה בירושלים ביום ה' בניסן תשנ"ז. לפי בקשתה לא נחקקו על מצבתה תאריים זולת המילה "מורה".
לעיון נוסף:

- נחמה ליבוביץ', "הוראת הפטרת יום ב' של ראש השנה", ללמוד וללמד תנ"ך, ירושלים תשנ"ה, עמ' 59–93
- מרלה פרנקל, תורתה של נחמה ליבוביץ', ידיעות אחרונות, 2007
- יצחק רסלר, "הוראת המקרא על פי גישת פרופ' נחמה ליבוביץ'", בתוך: טללי אורות ה (תשנ"ד), עמ' 291–300
- משה ארנד ואחרים, פרקי נחמה: ספר זכרון לנחמה ליבוביץ', ירושלים, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, תשס"א